

УДК 341.31/32:340.134

**ЩОДО УТОЧНЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ ТЕРМІНІВ
«ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ» ТА «ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ»
В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ¹**

**TO THE CLARIFICATION OF DEFINITION AND ESSENCE OF TERMS “LEGAL
REGULATION” AND “LEGAL REGLEMENTATION” IN ARMED CONFLICTS STUDIES**

Кузьмін Е.Е.,

*аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті проаналізовано такі терміни загальнотеоретичної юриспруденції, як «правове регулювання» та «правова регламентація». Досліджено питання щодо упорядкування їх визначення, уточнення поняття та сутності, особливостей та специфіки. Особливу увагу звернено на застосування цих термінів у сучасних дослідженнях збройних конфліктів, зокрема, у дослідженнях міжнародного права збройних конфліктів.

Ключові слова: регулювання, правове регулювання, регламентація, правова регламентація, дослідження збройних конфліктів.

В данной статье анализируются такие термины общетеоретической юриспруденции как «правовое регулирование» и «правовая регламентация». Исследуются вопросы касательно упорядочения их определения, уточнения понятия и сущности, особенностей и специфики. Особое внимание обращается на применение данных терминов в современных исследованиях вооруженных конфликтов, в частности, в исследованиях международного права вооруженных конфликтов.

Ключевые слова: регулирование, правовое регулирование, регламентация, правовая регламентация, исследования вооруженных конфликтов.

This article examines such general theoretical legal terms as “legal regulation” and “legal reglementation”. The research of issues concerning ordering of their notion, the clarification of definition and essence, peculiarities and specifics has been provided. Special attention is paid to the use of these terms in modern armed conflicts studies, in studies of international law of armed conflict in particular.

Key words: regulation, legal regulation, reglementation, legal reglementation, armed conflicts studies.

¹ Слова «регулювання» та «регламентація» наявні у більшості європейських мов, зокрема, у французькій, яка вважається мовою оригіналу, є близькими за своїм значенням, але не є синонімами; в англійській мові існує лише одне слово – “regulation”. Тому для більш точного перекладу назви статті, вважаємо за доцільне залишити в ній французьке слово “réglementation” з метою виокремлення відмінності між цими термінами.

Постановка проблеми. Тенденції розвитку сучасної юриспруденції продовжують демонструвати, наскільки важливими є змістова визначеність, однозначність окреслення, єдність, однакове сприйняття та плування юридичних термінів і правових понять; вони свідчать про те, що ця проблематика є глобальною та наявною, як правило, і в теоретичній, і в практичній площинах як в законодавстві (у нормах законів та підзаконних нормативно-правових актів), так і в доктринальних дослідженнях (у дисертаціях та наукових статтях). Такі тенденції не оминають і сучасні дослідження збройних конфліктів, зокрема, права збройних конфліктів на національному та міжнародному рівнях. Таким чином, необхідність такого комплексного аналізу була зумовлена усвідомленням важливості однозначності термінів та єдності термінології в дослідженнях збройних конфліктів, а написання цієї роботи – результатом рефлексії думок, які були покладені в основу статті Є.Л. Стрельцова «Основне завдання законодавства – регулювання чи регламентування регулювання суспільних відносин: деякі міркування» [17, с. 11] та вмотивоване бажанням долучитися до розпочатої професором дискусії з означеної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стосовно єдності термінології та складнощів визначення термінів «правове регулювання» і «правова регламентація» досліджували такі теоретики права, як О.В. Зайчук, Н.М. Крестовська, Ю.М. Оборотов, О.В. Петришин, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, В.С. Смородинський та ін. У свою чергу, проблематика застосування цих термінів в міжнародному праві збройних конфліктів безпосередньо відбивається в працях таких вчених, як Р. Абі-Сааб, С.Я. Бескоровайний, А.Ф. Кастро, Є.Л. Стрельцов, О.Н. Толочко та ін.

Постановка завдання. Метою статті є спроба визначення термінів «правове регулювання» і «правова регламентація», а також уточнення їх поняття та сутності в контексті досліджень збройних конфліктів, зокрема, у дослідженнях міжнародного права збройних конфліктів.

Викладення основного матеріалу. Сучасні дослідження таких складних соціально-політичних явищ, як збройні конфлікти [12, с. 187] крізь призму права неодмінно супроводжуються використанням таких термінів, як «правове регулювання» [2, с. 116], «міжнародно-правове регулювання» [19, с. 45], «міжнародна регламентація» [1, с. 1], «міжнародно-правова регламентація» [8, с. 1] тощо. У зв'язку з таким широким застосуванням цих правових понять у дослідженнях збройних конфліктів виникає цілком логічне запитання, у яких випадках доцільно говорити про той чи інший юридичний термін та чи доречно взагалі? Саме тому виникає об'єктивна необхідність встановлення поняття та змісту кожного з них. Із цією метою, на нашу думку, раціональним є звернення до загальної теорії права.

У загальному значенні, термін «регулювання» походить від латинських слів «*regulo*» – «правило», «*regulare*» – «спрямовувати», і означає впорядкування, налагодження, узгодження чогось з чимось [16, с. 256]. У загальнотеоретичній юриспруденції смислова спрямованість цього терміна набуває власного специфіч-

ного значення та передбачає мету приведення чогонебудь в систему, підпорядкування певному порядку, правилам і нормам [13, с. 88]. Незважаючи на досить ґрунтовні дослідження щодо сутності та змісту терміна «правове регулювання» і наявність значної кількості різноманітних наукових думок та позицій, у сучасній юридичній літературі, сформувався майже єдине розуміння цього поняття як сукупності різноманітних форм та засобів юридичного впливу держави на поведінку учасників суспільних відносин, що здійснюється в інтересах усього суспільства або певного колективу чи особистості, з метою підпорядкування поведінки окремих суб'єктів установленому в суспільстві порядку [7, с. 154]. Деталізуючи зміст цього визначення, П.М. Рабінович, надалі наголошує на тому, що сутність правового регулювання полягає в здійснюваному державою за допомогою всіх юридичних засобів владному впливі на суспільні відносини з метою їхнього упорядкування, закріплення, охорони і розвитку [15, с. 151]. Таким чином, призначення правового регулювання фактично вбачається у встановленні певних правил і організації їх дотримання [4, с. 303].

У свою чергу, О.В. Петришин під правовим регулюванням розуміє процес дії за допомогою правових норм та інших юридичних засобів на поведінку людей з метою упорядкування, охорони та розвитку суспільних відносин [5, с. 404]. Таку саму позицію поділяє і Є.Л. Стрельцов, який розглядає правове регулювання як певний процес, засіб [17, с. 9]. Варто зазначити, що процес правового регулювання – це досить складне і довготривале явище, яке складається з декількох стадій:

1. *Правова регламентація суспільних відносин* (курсив наш – Е. К.) – це стадія, у рамках якої проходить розробка, встановлення та видання норм права як загальнообов'язкових правил поведінки [10, с. 508]; безпосереднє регламентування суспільних відносин шляхом загального програмування юридичних прав, обов'язків їх учасників та встановлення міри юридичної відповідальності.

2. Виникнення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків – це стан переходу від загальних приписів правових норм до конкретної моделі поведінки конкретних суб'єктів, тобто перехід від загальних приписів норм права до конкретної поведінки суб'єктів права [14, с. 101].

3. Реалізація (фактичне використання) суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, тобто втілення прав та обов'язків у конкретній поведінці суб'єктів [6, с. 221; 9, с. 374–375].

У цьому випадку правова регламентація визначається як перша стадія правового регулювання; стадія, на якій створюються норми права, формуються правила поведінки суб'єктів, умови виникнення у них прав, обов'язків, повноважень, відповідальності. При цьому визначається не тільки коло інтересів суб'єктів права і, відповідно, правовідносин, у рамках яких їхнє здійснення буде правомірним, але також прогноуються перешкоди цьому процесу, можливі правові засоби їх подолання. Нерідко початок механізму правового регулювання здійснюється не тільки з уведенням у

дію правових норм, а й із залученням інтерпретаційних актів [11, с. 381]. У зв'язку з цим правова регламентація суспільних відносин досить часто визначається як процес правотворчості, тобто прийняття і видання правових норм. Саме правові норми впорядковують, налагають суспільні відносини, поведінку суб'єктів, яка узгоджується із типовою моделлю поведінки, що міститься в правових приписах [3, с. 64–65]. Таким чином, виходячи виключно з аналізу термінів «регулювання» та «правове регулювання», розглядаючи правове регулювання як певний процес, можна говорити про те, що правова регламентація включається в правове регулювання, є вужчою за нього, оскільки є лише першою його стадією.

Достатньо велика кількість значних наукових напрацювань дає можливість стверджувати, що такі поняття як «регулювання» та «правове регулювання» відносно широко розроблені в сучасній загальнотеоретичній юриспруденції, що, на жаль, не можна сказати про такі поняття, як «регламентація» та «правова регламентація». З огляду на це абсолютно справедливо вважаємо думку Є.Л. Стрельцова про те, що, незважаючи на регулярне використання цих понять, їхні сутність та ознаки досліджуються не так часто, як було б бажано, що разом зі складністю визначення та певною «плутаниною» у застосуванні цих термінів підкреслює необхідність спеціального наукового аналізу цих понять [17, с. 10].

У загальному значенні під регламентацією (від фр. «*reglement*» – регламент, «*reglementation*» – впорядкування, врегулювання; розпорядження, припис) розуміється точне визначення певних правил вчинення будь-яких дій [22, с. 698]. У юриспруденції, як правило, цим терміном позначається правове регулювання суспільних відносин шляхом наділення їх учасників суб'єктивними юридичними правами і покладання на них юридичних обов'язків [20, с. 744]. У цьому випадку мова може йти про те, що регламентація фактично сприймається як синонім правового регулювання з огляду на те, що його зміст розкривається за допомогою словосполучення «правове регулювання». Така позиція є достатньо поширеною. І дійсно, правова регламентація досить часто розуміється як спосіб організації правового регулювання суспільних процесів шляхом наділення їх учасників суб'єктивними юридичними правами та обов'язками, що ґрунтується на об'єктивних законах суспільного розвитку і принципах верховенства права та закону. Але, незважаючи на те, що в правотворчості і правозастосовній практиці, в юридичній науці, термін «регламентація» часто вживається як синонім терміна «регулювання», правова регламентація зазвичай характеризується *вищим ступенем деталізації* (курсив наш – Е. К.) упорядкування відповідних суспільних відносин (військова сфера, державна служба, система оподаткування, охорона громадського порядку, функціонування надзвичайно складних технічних і технологічних об'єктів та ін.) [21, с. 256].

Особливість правової регламентації полягає в тому, що вона запроваджується державою, охороняється нею і охоплює певну сферу або коло суспіль-

них відносин. Встановлюючи з допомогою правових норм межі можливої (суб'єктивне право) і належної (юридичні обов'язки) поведінки, держава регламентує цю поведінку і в такий спосіб упорядковує суспільні процеси та створює необхідні важелі (засоби) соціального управління. Об'єктом правової регламентації є найважливіші для держави та її інститутів, об'єднань людей і конкретних осіб суспільні відносини, які об'єктивно потребують юридичного регулювання і суб'єкти яких виступають їх свідомими та вольовими учасниками [21, с. 256]. До того ж вважається, що сама правова регламентація охоплює дві основні стадії механізму правового регулювання: статичну (початкову) і динамічну. На першій стадії правової регламентації створюються правові норми (у них права та обов'язки не мають персонально визначених адресатів) і відповідні їм правовідносини, що опосередковують ті чи інші суспільні процеси. Використання громадянами суб'єктивних прав, а також дотримання і виконання ними юридичних обов'язків належать до другої стадії механізму правового регулювання, на якій відбувається безпосередня реалізація юридичних приписів і визначається ефективність правової регламентації [21, с. 256].

Існують й інші визначення правової регламентації. Так, наприклад, Є.Л. Стрельцов говорить про те, що правова регламентація – це так зване закріплення об'єктивного права. У свою чергу, об'єктивне юридичне право професор визначає як систему формально-обов'язкових загальних правил фізичної поведінки, які встановлені або санкціоновані державою, виражаючи волю домінуючої частини соціально неоднорідного суспільства, спрямовані на врегулювання суспільних відносин відповідно до цієї волі та загальносоціальних потреб і забезпечуються державою [17, с. 11].

Виходячи з таких підходів щодо визначення поняття та сутності термінів «правове регулювання» та «правова регламентація», їх аналізу та співвідношення, можна дійти висновку, що правове регулювання – це процес досягнення відповідного результату, а правова регламентація – це створення необхідної правової (законодавчої) бази для організації правового процесу, який має привести до певного результату [17, с. 14].

Варто зазначити, що поступово із розвитком людської цивілізації правове регулювання, здійснюване раніше виключно на внутрішньому, національному рівні, починає дедалі більше виходити на міждержавний рівень та набувати характеру міжнародно-правового регулювання [18, с. 249]. Подібні тенденції розширення сфери застосування цього поняття неодмінно супроводжуються ускладненням суспільних відносин як предмета правового регулювання. Що, до речі, на нашу думку, є абсолютно справедливим і для національного права. Так, на думку Є.Л. Стрельцова, необхідність здійснювати дії права відносно певної групи суспільних відносин, які характеризуються видимою «особливістю», не дає змогу використовувати в таких випадках поняття «правове регулювання» [17, с. 11]. Інакше кажучи, існує група суспільних відносин, що завдяки своїй складності характеризується своєрідною,

власною специфікою. Така специфіка, на думку професора, проявляється у феномені збройних конфліктів: зазначається, що у разі використання правових можливостей для вирішення міжнародних або внутрідержавних збройних конфліктів не можливо використовувати поняття «правове регулювання», адже можливість права в таких випадках є, безумовно, одними з основних, але вважати, що саме воно може повністю врегулювати такі складні, навіть трагічні події, – це надавати праву так звану перевищену можливість. Зрозуміло, що для вирішення таких складних проблем багато й інших важелів, які об'єктивно набувають свого необхідного значення, а право тільки створює для цього необхідну правову базу. Саме тому в таких та інших схожих випадках праву має бути більш притаманна роль саме правової регламентації [17, с. 11].

Повністю поділяючи таку позицію, відразу потрібно зробити застереження про те, що в сучасному міжнародному праві останнім часом активно використовується такий термін, як «мирне врегулювання конфліктів», що, на нашу думку, є більш адекватно в засто-

суванні щодо постконфліктного мирного будівництва, а не щодо «регулювання» самого конфлікту як такого.

Висновки. Отже, сьогодні терміни «правове регулювання» та «правова регламентація» використовуються неоднаково, зокрема, часто тлумачаться як синоніми; паралельні поняття; антоніми та складові один одного. У зв'язку з цим, виходячи зі змісту, що вкладається в те чи інше поняття, виникає необхідність в їх раціональному та доречному використанні. Так, необхідно підкреслити наскільки важливим є коректне застосування цих термінів загальнотеоретичної юриспруденції в дослідженнях збройних конфліктів, адже збройні конфлікти як «особливий» предмет правового регулювання фактично дають змогу говорити про їх нерегульованість. З огляду на це, в рамках дослідження збройних конфліктів, доцільним, на нашу думку, вважається використання поняття «правова регламентація». Водночас варто наголосити на тому, що складність означеної проблематики, безумовно, свідчить про необхідність подальшого ретельного та всебічного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аби-Сааб Р. Гуманитарное право и внутренние конфликты. Истоки и эволюция международной регламентации. – Москва : Международный Комитет Красного Креста, 2000. – 264 с.
2. Бескоровайний С.Я. Види збройних конфліктів та їх правове регулювання / С.Я. Бескоровайний // Юридична наука. – 2014. – № 3. – С. 116–126.
3. Гавриков В.П. Теория государственно-правового регулирования: результаты специального исследования / В.П. Гавриков // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 9. – С. 63–77.
4. Груздев В.В. Вопросы соотношения правового воздействия и правового регулирования / В.В. Груздев // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. – 2011. – № 2. – С. 297–310.
5. Цвік М.В. Загальна теорія держави і права : [підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / [М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.] ; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Харків : Право, 2002. – 423 с.
6. Загальна теорія держави і права : [навч. посіб.] / [А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.] ; за ред. В.В. Копейчикова. – Київ : Юрінком Інтер, 2000. – 320 с.
7. Загальна теорія держави і права: основні поняття, категорії, прав. конструкції та наук. концепції : [навч. посіб.] / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 400 с.
8. Кастро А.Ф. Международно-правовая регламентация внутренних вооруженных конфликтов : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 «Международное право; Европейское право» / Альберто Гваделупе Фернандеш де Кастро. – Москва, 1999. – 166 с.
9. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права : [підручник] / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2008. – 477 с.
10. Комаров С.А. Общая теория государства и права : [учебник] / С.А. Комаров. – 7-е изд. – СПб. : Питер, 2005. – 512 с.
11. Крестовська Н.М. Теорія держави і права: елементарний курс / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвеева. – 3-тє вид. – Харків : Одиссей, 2012. – 432 с.
12. Кузьмін Е.Е. Поняття збройного конфлікту: первісні роздуми / Е.Е. Кузьмін // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2014. – Вип. 12. – Т. 2. – С. 187–190.
13. Недбайло П.Е. Советские социалистические правовые нормы / П.Е. Недбайло. – Львов : Издательство Львовского ун-та, 1959. – 169 с.
14. Общая теория государства и права. Академический курс : в 3-х т. / отв. ред. М.Н. Марченко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2007. – Т. 3 : Государство, право, общество. – 712 с.
15. Рабінович П.М. Основи загальної теорії держави і права : [навч. посібник] / П.М. Рабінович. – 3-тє вид. зі змінами і доп. – Київ : ІСДО, 1995. – 172 с.
16. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : [підручник]. – 3-тє вид. – К. : Алерта, 2012. – 524 с.
17. Стрельцов Є.Л. Основне завдання законодавства – регулювання чи регламентування регулювання суспільних відносин: деякі міркування / Є.Л. Стрельцов // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2016. – № 9. – С. 8–15.
18. Стрельцов Є. Регулювання складних соціальних процесів у міжнародному та національному праві / Є. Стрельцов // Юридичний вісник. – 2014. – № 1. – С. 249–255.
19. Толочко О.Н. Особенности международно-правового регулирования внутренних вооруженных конфликтов / О.Н. Толочко // Український часопис міжнародного права. – 2006. – № 2. – С. 45–51.
20. Юридическая энциклопедия / [Л.В. Тихомирова, М.Ю. Тихомиров] ; под ред. М.Ю. Тихомирова. – 5-е изд., доп. и перераб. – М., 2001. – 972 с.
21. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998–2004. – Т. 5 : П – С. – 2003. – 736 с.
22. Юридичний словник / за ред. Б.М. Бабія, В.Ф. Бурчака, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. – 2-ге вид., пер. і доп. – К. : Головна редакція УРЕ, 1983. – 872 с.